

УДК 811.161.3:81'373.46

UDC 811.161.3:81'373.46

ПОЛІСЕМІЯ Ў БЕЛАРУСКАЙ
ЛІНГВІСТЫЧНАЙ ТЭРМІНАГРАФІІPOLYSEMY IN BELARUSIAN
LINGUISTIC TERMINOGRAPHY

Д. В. Дзятко,

*доктар філалагічных навук, прафесар, заадачык
кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі
Беларускага дзяржаўнага педагагічнага
ўніверсітэта імя Максіма Танка*

D. Dzyatko,

*Doctor of Philology, Professor, Head
of the Department of Linguistics and
Linguodidactics, Belarusian State Pedagogical
University named after Maxim Tank*

Паступіў у рэдакцыю 14.11.2022.

Received on 14.11.2022.

Артыкул прысвечаны праблеме прадстаўлення мнагазначных тэрмінаў у беларускіх слоўніках лінгвістычнай тэрміналогіі. Вывучаюцца асноўныя спосабы апісання полісемічных спецыяльных адзінак – градацыя, лімітацыя, спецыфікацыя, інсэртызацыя. Робіцца выснова, што тэрмінаграфічныя падставы маюць градацыю, паколькі іншыя спосабы не характарызуюцца выразнай структураванасцю і ўніверсальнасцю. На думку аўтара, паміж звужальнай і пашыральнай дыстрыбуцыяй варта аддаваць перавагу першай: менавіта яна ў найбольшай ступені дэманструе развіццё значэнняў тэрміна.

Ключавыя словы: беларуская мова, полісемія, тэрміналогія, тэрмінасістэма, тэрмінаграфія, тэрміналагічны кантынум беларускай лінгвістыкі, структура слоўніка, слоўнікавы артыкул.

The article is devoted to the problem of presenting polysemantic terms in Belarusian dictionaries of linguistic terminology. It studies the main ways of describing polysemantic units – gradation, limitation, specification, insertization. It is concluded that gradation has terminographical base since other ways are not characterized by expressive structuredness and universality. In the author's opinion, between narrowing and broadening distribution, more attention should be given to the former: it mostly demonstrates the development of the term meanings.

Keywords: the Belarusian language, polysemy, terminology, terminological system, terminography, terminological continuum of Belarusian linguistics, dictionary structure, dictionary article.

Полісемія мае асаблівы статус у сферы спецыяльнай намінацыі. Многія даследчыкі (напрыклад, К. Я. Авербух [1, с. 30]) разглядаюць яе як раўнапраўную з'яву ў шэрагу іншых лексічна-семантычных з'яў у тэрміналогіі. Аднак полісемія мае істотныя адрозненні: па-першае, яна значна больш частотная (у параўнанні, напрыклад, з аманіміяй), па-другое, мнагазначнасць вызначаецца большай складанасцю тэрмінаграфічнага апісання (у параўнанні, напрыклад, з сінаніміяй), па-трэцяе, яна карэністым чынам уплывае на структуру слоўнікавага артыкула.

У праблеме вывучэння полісеміі тэрмінаграфія цесна перасякаецца з тэрміназнаўствам, паколькі даныя пра спосабы прадстаўлення значэнняў намінацыйных адзінак, а таксама метадыка атрымання вынікаў даследавання семантыкі з'яўляюцца дастаткова актуальнымі для лінгвістыкі ў цэлым. Як слушна адзначае Г. А. Геоздовіч, «вывучэнне значэнняў слоў агульнага фонду і спецыяльных тэрмінаў заключаецца ў вызначэнні семантычнай структуры слова, у падрабязным даследаванні асаблівасцей значэння слова ў свабодных і несвабодных спалучэннях, у высвятленні семантычнай тоеснасці і адрознення намінацыйных адзінак» [2, с. 97].

У тэрмінаграфіі, на наш погляд, прыярытэтнымі з'яўляюцца некалькі іншых пытанняў:

- 1) наколькі шырока прадстаўлена полісемія ў слоўніках лінгвістычных тэрмінаў розных тыпаў?
- 2) чым абумоўлена розная колькасць слоўнікавых артыкулаў з полісемантамі ў розных слоўніках лінгвістычных тэрмінаў?
- 3) якая структура слоўнікавых артыкулаў з тэрмінамі-полісемантамі?
- 4) у якой ступені супадае апісанне семантычнай структуры тэрмінаў-полісемантаў у розных слоўніках?

- 5) якія фактары ўплываюць на паслядоўнасць падачы значэнняў у структуры слоўнікавага артыкула?

Паводле Н. *Béjoint* [3], монасемія з'яўляецца фундаментальным канцэптам, які неаддзельны ад полісеміі. Адназначным лічыцца тэрмін, кантэкставыя значэнні якога не выяўляюць антаганістычных сэнсаў пры разнастайным выкарыстанні розных яго інтэрпрэтацый. Структура монасемічных слоўнікавых артыкулаў вызначаецца аднакратнасцю – гэта значыць, складаецца з пэўнага набору ўнікальных для дадзенага артыкула інфармацыйных зон. У такім выпадку аднаму дэфініендому адпавядае адзін дэфініенс: *лакалізмы – невядомыя літаратурнай мове словы ці выразы, распаўсюджанне якіх тэрытарыяльна абмежавана* [4]; *пазіцыя нейтралізацыі – такое становішча гука, у якім адбываецца нейтралізацыя пэўнага фаналагічнага супрацьпастаўлення, сіраецца дыферэнцыяцыя гукаў <...>* [5]; *перфектывацыя – утварэнне дзеясловаў закончанага трывання марфалагічным спосабам – пры дапамозе прыстаўкі <...>* [6] і інш.

Слоўнікавыя артыкулы, прысвечаныя апісання мнагазначных тэрмінаў, вызначаюцца двух- або шматкратнасцю (у залежнасці ад колькасці значэнняў) – у адзін артыкул можа ўваходзіць два і больш комплексаў суадносных інфармацыйных зон. Пры апісанні тэрмінаў-полісемантаў аднаму дэфініендому адпавядаюць два і больш дэфініенсы:

Дыялектызмы – 1) словы з розных дыялектаў, якія зрэдку выкарыстоўваюцца ў мове мастацкай літаратуры ў стылістычных мэтах (для стварэння мясцовага каларыту, для моўнай характарыстыкі персанажаў); 2) фанетычныя, марфалагічныя, сінтаксічныя,

фразеалагічныя, семантычныя асаблівасці, уласцівыя асобным дыялектам у супастаўленні з літаратурнай мовай <...> [4].

ФРАЗЕАЛОГІЯ – 1) раздзел мовазнаўства, у якім вывучаюцца ўстойлівыя словазлучэнні – іх узнікненне, значэнне і класіфікацыя;

2) сукупнасць устойлівых словазваротаў, уласцівых дадзенай мове. Фразеалогія ўключае ў сябе фразеалагічныя звароты, прымаўкі, пагаворкі, крылатыя словы;

3) набор пустых слоў і сказаў, пуста-слоўе [6].

ГРАМАТЫКА (ГРАММАТЫКА) – 1) раздзел мовазнаўства, які вывучае формы словазмянення, віды словазлучэнняў;

2) граматычны лад мовы, сістэма аб'ектыўных законаў функцыянавання слоў і сказаў, уласцівых пэўнай мове;

3) сукупнасць правіл змянення і спалучэння слоў; вучэбная або даведачная кніга, у якой змяшчаюцца гэтыя правілы [7].

У еўрапейскай лексікаграфіі і тэрмінаграфіі прынята адрозніваць два тыпы структуры зоны семантызацыі пры апісанні мнагазначных тэрмінаў. Пры **плоскай структуры** (*flat structure*) асобныя значэнні размяшчаюцца адно за адным па прынцыпе: 1), 2), 3), 4), Пры **ўзроўневай структуры** (*tiered structure*) улічваецца вытворнасць значэнняў, г. зн. факт параджэння адным значэннем іншага па прынцыпе метафары, метаніміі, сінекдэхі і іншых тропай: 1), 2а), 2б), 2в), 3а), 3б), ... [8, с. 249–250].

Беларускія слоўнікі лінгвістычных тэрмінаў пры апісанні полісемантаў арганізуюцца толькі па прынцыпе плоскай структуры.

У беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі 71,1 % ад агульнай колькасці неадназначных тэрмінаў маюць два значэнні, 24,9 % з'яўляюцца трохзначнымі, 1 % – чатырохзначнымі і 3 % – пяцізначнымі.

Колькасць артыкулаў, у якіх апісваюцца полісемічныя тэрміны, у розных слоўніках неаднолькавая (табліца 1).

Найбольшая колькасць полісемічных тэрмінаў зафіксавана ў аспектных слоўніках, прысвечаных

апісанню лінгвастылістычнай і тэксталагічнай тэрміналогіі.

У рэестравай тэрмінаграфіі полісемія пашырана значна менш, чым у тлумачальнай. Так, у слоўніку «Мовазнаўства» [9] полісемічнымі адносінамі звязаны толькі 1,7 % ад агульнай колькасці слоўнікавых артыкулаў з зонай семантызацыі. У «Slovníku slovenské lingvistické terminologie» [10] полісеманты – 2,1 % рээстравых адзінак (56 слоўнікавых артыкулаў). Прычым, больш за два значэнні маюць толькі асобныя тэрміны: *кампазіцыя 1 6-4-1-2, кампазіцыя 2 6-4-2-3, кампазіцыя 3 8-11-2; сімвал 1 9-2-3, сімвал 2 9-7-5-3, сімвал 3 6-9-4; слоўнік 1 4-1-1, слоўнік 2 4-13-1, слоўнік 3 9-8-2* [10].

У «Slovníku slovenské lingvistické terminologie» мнагазначнасць тэрмінаў праяўляецца толькі на ўзроўні іх тэрмінаграфічнай фіксацыі. Гэта звязана з адсутнасцю ў слоўніку зоны семантызацыі, а таксама з агульным яго прызначэннем – сістэматычна-навігацыйным. Фактычна такое рашэнне не дае магчымасці дыферэнцыраваць мнагазначныя тэрміны неяк інакш, акрамя як з дапамогай лічбавых абазначэнняў. Таму ў свядомасці карыстальніка тэрміны, напрыклад, *аўтарская мова 1 <...> і аўтарская мова 2 <...>* паводле семантыкі не адрозніваюцца, паколькі сам слоўнік а priori не прадугледжвае такой дыферэнцыяцыі.

У двухмоўных слоўніках адзначаюцца адзінкавыя артыкулы з тэрмінамі-полісемантамі:

Рад₁ – ряд₁ – poziomomy ruch języka (przy artykulacji samoglosek);

Рад₂ (шэраг) – ряд₂ – szereg [11].
язык 1) (орган речи) язык, 2) (средство общения) мова [12].

Сур'ёзнай праблемай у асобных двухмоўных слоўніках з'яўляецца размежаванне полісеміі і аманіміі.

У беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі полісемічныя тэрміны могуць апісвацца пры дапамозе аднаго з чатырох магчымых прыёмаў: градацыя, лімітацыя, спецыфікацыя, інсертызацыя.

Табліца 1 – Колькасць полісемічных слоўнікавых артыкулаў у асобных слоўніках лінгвістычных тэрмінаў

№	Слоўнік	Усяго слоўнікавых артыкулаў	Полісемічных тэрмінаў у рэестры	
			Колькасць	У % ад агульнай колькасці слоўнікавых артыкулаў
1	«Слоўнік асноўных лінгвастылістычных і тэксталагічных тэрмінаў» (М. В. Абабурка; 2003, 2008)	177	61	34
2	«Тэрміналагічны слоўнік» з выд. «Рознастылёвыя тэксты і іх аналіз» (М. В. Абабурка; 2010)	231	57	24,7
3	«Слоўнік лінгвастылістычных і тэксталагічных тэрмінаў» (М. В. Абабурка, Т. А. Казімірская, В. М. Саўчанка; 2012)	1163	190	16,3
4	«Мова. Чытанне. Письмо» з выд. «Тлумачальны слоўнік тэрмінаў пачатковага навучання» (2001)	274	23	8,4
5	«Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў» (П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк; 1990)	1657	126	7,6
6	«Слоўнік словаўтваральных тэрмінаў, выкарыстаных у дапаможніку» з выд. «Словаўтварэнне прыметнікаў ад іншамоўных назоўнікаў у сучаснай беларускай літаратурнай мове» (Ж. С. Сіплівеня; 2000)	68	10	6,8
7	«Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў» (А. Л. Юрэвіч, 1962)	1245	30	2,4

Градацыя – прыём лексікаграфічнай інтэрпрэтацыі семантыкі мнагазначнага тэрміна з выкарыстаннем сістэмы нумароў.

Найбольш пашырана (у тлумачальных і двух- / шматмоўных слоўніках) гарызантальная градацыя, пры якой значэнні падаюцца ў падборку (або з абзаца) з парадкавымі нумарамі па схеме: 1)...; 2)...; 3)...

ЛЕКСИКОН (грэч. lexikon – слоўнік) – 1) устарэлая назва слоўніка;

2) запас слоў пэўнай асобы ці сацыяльнай групы [5].

диалектное имя (1. створанае на дыялектнай лексічнай аснове; 2. дыялектны варыянт) дыялектная ўласная назва (аб'екта) [13].

КОРАНЕІЗЛЯЦЫЙНЫЯ МОВЫ, 1) мовы, якія не маюць афіксаў;

2) разнавіднасць аморфных моў <...> [9].

ЭТЫМАЛОГІЯ (ЭТИМОЛОГИЯ) – 1) раздзел мовазнаўства, які вывучае паходжанне і гісторыю асобных слоў і марфем;

2) паходжанне і гісторыя слоў і марфем [7].

Апісанне тэрмінаў-полісемантаў у двухмоўных слоўніках істотна адрозніваецца ад апісання іх у тлумачальных слоўніках. Па-першае, полісемантам з'яўляецца, як правіла, толькі тэрмін уваходнай мовы. Па-другое, дыферэнцыяцыя значэнняў адбываецца шляхам прывядзення дэфініцыі, роўнай яе намінатару, г. зн., сціслага азначэння, якое акрэслівае тэрмін толькі ў найбольш агульных (але дастатковых для дыферэнцыяцыі розных значэнняў) рысах.

У рэестравай тэрмінаграфіі пераважае вертыкальная градацыя, калі полісеманты размяшчаюцца кожны з новага радка. Пры гэтым загалюная адзінка дубліруецца ва ўсіх артыкулах з мнагазначнымі тэрмінамі. Іншымі словамі, вертыкальная градацыя полісемантаў візуальна нагадвае падачу слоў-амонімаў у слоўніку. Так, калі пры гарызантальнай градацыі тэрміны-полісеманты ўключаюцца ў адзін слоўнікавы артыкул, то пры вертыкальнай колькасць слоўнікавых артыкулаў адпавядае колькасці значэнняў тэрміна:

адноснае прыслоўе 1 5-7-3

адноснае прыслоўе 2 5-7-5-3

спражэнне 1 6-14-1

спражэнне 2 6-14-2 [10].

Лімітацыя – прыём слоўнікавага апісання мнагазначнага тэрміна шляхам указання на яго максімальны або мінімальны семантычны аб'ём: у *шырокім сэнсе*, у *вузкім сэнсе* і пад. У выпадку лімітацыі як бы вызначаюцца магчымыя межы тэрміна пры яго выкарыстанні ў кантэксте, а абедзве дэфініцыі выступаюць, як правіла, у выглядзе бінарнай апазіцыі:

Катэгарызацыя – у *шырокім сэнсе*: працэс утварэння і вылучэння катэгорый, члянэння вонкавага і ўнутранага свету чалавека згодна з характарам яго функцыянавання і быцця; у *вузкім сэнсе*: падвядзенне з'явы, аб'екта, працэсу пад пэўную катэгорыю, прызнанне іх членамі катэгорыі [14].

ЛІНГВІСТЫЧНАЯ СТАТЫСТЫКА – гэта

1) галіна выкарыстання *статыстычных метадаў* у мовазнаўстве (у *шырокім разу-*

менні); 2) вывучэнне колькасных заканамернасцей натуральнай мовы, якія выяўляюцца ў тэкстах (*у вузкім сэнсе*) [15].

Лімітацыя не з'яўляецца ўніверсальным прыёмам пры семантызацыі тэрмінаў, паколькі, па-першае, дастасавальная толькі да некаторых полісемантаў, а па-другое – не можа выкарыстоўвацца пры апісанні трох і больш значэнняў.

Спецыфікацыя – прыём слоўнікавага апісання мнагазначнага тэрміна шляхам указання на сферу яго выкарыстання: у *граматыцы*, у *фанетыцы* і пад.

Прыём характэрны найперш для рэестравай тэрмінаграфіі. У ролі спецыфікатаў выкарыстоўваюцца кампаненты зоны намінацыі (эквіваленцыі):

1) у *мовазнаўстве*: асоба (у *мовазнаўстве*), дысімільцыя (у *мовазнаўстве*), дэрывацыя (у *мовазнаўстве*), кіраванне (у *мовазнаўстве*), лік (у *мовазнаўстве*), мадальнасць (у *мовазнаўстве*), сацыялагічная школа (у *мовазнаўстве*), суб'ект (у *мовазнаўстве*) [16]; дывергенцыя ў *мовазнаўстве*, канверсія ў *мовазнаўстве*, нейтралізацыя ў *мовазнаўстве*, сінопа ў *мовазнаўстве* [9] і інш.;

2) у *лінгвістыцы*: апазіцыя ў *лінгвістыцы*, структура ў *лінгвістыцы* [9];

3) у *структурнай лінгвістыцы*: інварыянт у *структурнай лінгвістыцы* [9];

4) у *арфаграфіі*: марфалагічны прынцып [у *арфаграфіі*] <...>, сілабічны прынцып [у *арфаграфіі*] <...>, фаналагічны прынцып [у *арфаграфіі*] <...> [10].

У тлумачальных слоўніках (у асобных выпадках) функцыю спецыфікацыі могуць выконваць аўтарскія рэмаркі, якія выносяцца за межы дэфініцыі:

ПІСЬМО – 1) фіксацыя мовы пры дапамозе спецыяльных начартальных значкоў – літар для перадачы на адлегласці або для замацавання ў часе <...>;

2) уменне перадаваць словы дадзенай мовы пры дапамозе сістэмы начартальных значкоў ва ўстаноўленых у ёй нормах арфаграфіі і пунктуацыі. У такім разуменні гэты тэрмін ужываецца для абазначэння вучэбнага прадмета ў школе [6].

Інсертывацыя – прыём слоўнікавага апісання мнагазначнага тэрміна шляхам прывядзення яго значэнняў без якіх-небудзь дадатковых спосабаў іх тэрмінаграфічнага ўпарадкавання: *стыль індывідуальны – пісьменніцкая індывідуальнасць, сродкі і спосабы аўтарскага пісьма* <...> [17].

У некаторых слоўнікавых артыкулах розныя значэнні аднаго тэрміна могуць аддзяляцца з дапамогай канструкцыі а таксама: *анаматапея* <...> – *гукаперайманне, а таксама словаўтварэнне шляхам гукапераймання жывой і нежывой прыроды* <...> [5]; *дыспазіцыя* <...> – *другі этап падрыхтоўкі да выступлення, а таксама раздзел рыторыкі, які вывучае гэты этап* [18] і інш.

Інсертывацыя выкарыстоўваецца для спрашчэння структуры слоўнікавага артыкула і візуальнага палягчэння выкладу спецыяльнай інфармацыі. У выніку ў слоўнікавым артыкуле розныя дэфініцыі як бы «нанізваюцца» адна на адну за кошт кантэкставага спалучэння некалькіх намінатараў, кожны з якіх мае свой набор характарыстараў.

На нашу думку, інсертывацыя – непажаданы прыём у прыкладной тэрмінаграфіі, паколькі ў выніку карыстальнік слоўніка павінен не толькі выявіць значэнне, з якім выкарыстоўваецца тэрмін, але і аддзяліць яго ад іншых значэнняў. Акрамя таго, інсертывацыя малаэфектыўная пры апісанні тэрмінаў, якія маюць тры і больш значэнняў.

Да статкова важнай праблемай у метадалогіі тэрмінаграфіі з'яўляецца размеркаванне значэнняў тэрмінаў унутры зоны семантызацыі (дыстрыбуцыя значэнняў). Вызначальнымі падаюцца два пытанні:

- 1) якія тыпы дыстрыбуцыі значэнняў выкарыстоўваюцца ў тэрміналагічных слоўніках?
- 2) якія схемы дыстрыбуцыі значэнняў фіксуюцца ў слоўніках?

Вывучэнне дыстрыбуцыі значэнняў унутры слоўнікавых артыкулаў можа ажыццяўляцца на падставе аналізу тых гіпера-гіпанімічных адносін, якія існуюць паміж паняццямі ў тэрмінасферы. Гэта дазваляе вылучыць пашыральную, звужальную і паралельную дыстрыбуцыю ў дачыненні да значэнняў двухзначных тэрмінаў.

Для слоўнікавых артыкулаў з полісемічнымі тэрмінамі характэрна таксама гібрыдная дыстрыбуцыя, якая ажыццяўляецца за кошт спалучэння розных дыстрыбуцыйных тыпаў паміж сабой.

Пашыральная (дылатацыйная) дыстрыбуцыя вызначаецца размеркаваннем значэнняў у межах зоны семантызацыі ў напрамку ад прыватнага да агульнага. Так, слоўнік-даведнік «Лінгвастылістычныя і тэксталагічныя тэрміны» [19] фіксуе тэрмін

азначэнне з двума значэннямі: 1) 'у граматыцы: даданы член сказа, што абазначае прымету, уласцівасць, якасць ці іншую адзнаку прадмета' і 2) 'сэнс, змест слова, словазлучэння, сказа'. Відавочна, што першае значэнне датычыцца толькі граматыкі, а другое – мовы і яе адзінак у цэлым, г. зн. з'яўляецца больш шырокім за першае.

У тэрмінаграфіі адлюстроўваецца мноства самых розных прыблізных мадэлей пашыральнай дыстрыбуцыі (іх рэестр абумоўлены разнастайнасцю адносін паміж паняццямі ў межах тэрмінасістэмы) (табліца 2).

Звужальная (рэстрыкцыйная) дыстрыбуцыя характарызуецца размеркаваннем значэнняў у зоне семантызацыі ад агульнага да прыватнага. Напрыклад, у слоўнікавым артыкуле *лінгвістычная статыстыка* падаюцца два значэнні: 1) 'галіна выкарыстання статыстычных метадаў у мовазнаўстве'; 2) 'вывучэнне колькасных заканамернасцей натуральнай мовы, якія выяўляюцца ў тэкстах' [15]. Паколькі вывучэнне колькасных заканамернасцей натуральнай мовы (2) з'яўляецца прыватнай праблемай галіны выкарыстання статыстычных метадаў (1), то можна канстатаваць, што паміж значэннямі ў слоўніку ўстаноўлены адносінны звужальнай дыстрыбуцыі – ад большага да меншага.

У беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі пашыраны шэраг мадэлей рэстрыкцыйнай фіксацыі значэнняў (табліца 3).

Табліца 2 – Дылатацыйная дыстрыбуцыя двухзначных тэрмінаў

№	Мадэль	Ілюстрацыя
1	сродак ↗ метада	АБАГУЛЬНЕННЕ МАСТАЦКАЕ – 1) адзін з найважнейшых сродкаў мастацкага адлюстравання рэчаіснасці; 2) мастацкае пазнанне рэчаіснасці
2	факт мовы vs маўлення ↗ сістэма фактаў мовы vs маўлення	АКЦЭНТУАЦЫЯ – 1) выдзяленне націску ў слове; 2) сістэма націскаў у якой-небудзь мове або ў групе роднасных моў
3	факт мыслення vs маўлення ↗ прыём мыслення vs маўлення	АПАГІЗМ – 1) думка, якая парушае законы і правілы логікі; 2) стылістычны прыём наўмыснага парушэння сувязі ў маўленні
4	раздзел навукі ↗ навукі	ПРАГМАТЫКА – 1) раздзел семіётыкі, які вывучае адносінны да знакаў тых, хто гаворыць (гаворачых); 2) навукі, што вывучае функцыянаванне моўных знакаў у маўленні
5	аспект раздзела навукі ↗ раздзел навукі	АРФАЭПІЯ – 1) сістэма агульнапрынятых правіл, якія вызначаюць нормы літаратурнага вымаўлення; 2) раздзел мовазнаўства, які вывучае і ўстанаўлівае нарматыўнае, літаратурнае вымаўленне
6	спалучэнне адзінак мовы vs маўлення ↗ метада даследавання	СІНТЭЗ – 1) злучэнне, спалучэнне дробных адзінак у больш буйныя моўныя адзінкі; 2) метада даследавання якой-н. моўнай з'явы (адзінкі, формы)
7	спалучэнне адзінак мовы vs маўлення ↗ раздзел навукі	ТЭРМІНАЛОГІЯ – 1) сукупнасць тэрмінаў пэўнай галіны ведаў, вытворчасці, дзейнасці; 2) раздзел лексікалогіі, які займаецца вывучэннем тэрмінаў
8	частка цела чалавека ↗ мова	ЯЗЫК – 1) (орган речі) – язык; 2) (средство общения) – мова

Табліца 3 – Рэстрыкцыйная дыстрыбуцыя двухзначных тэрмінаў

№	Мадэль	Ілюстрацыя
1	раздзел навукі ↘ аспект раздзела навукі	АРФАЭПІЯ – 1) раздзел мовазнаўства, які вывучае сукупнасць правіл літаратурнага вымаўлення; 2) сістэма правіл, якія вызначаюць нормы літаратурнага вымаўлення
2	від з'явы мовы vs маўлення ↘ абазначэнне з'явы мовы vs маўлення	АКУТ – 1) адзін з відаў націску ў старажытных славянскіх і індаеўрапейскіх мовах; 2) знак асноўнага націску ў слове
3	лагічная vs граматычная катэгорыя ↘ рэалізацыя лагічнай vs граматычнай катэгорыі	ПАРАЎНАННЕ – 1) паняцце большай або меншай ступені якасці; 2) фігура, пабудаваная на падабенстве двух прадметаў
4	знакавая сістэма ↘ валоданне знакавай сістэмай	ПІСЬМО – 1) фіксацыя мовы пры дапамозе спецыяльных значкоў; 2) уменне перадаваць словы дадзенай мовы пры дапамозе сістэмы значкоў

№	Мадэль	Ілюстрацыя
5	адпаведнасць законам мовы ↳ адпаведнасць граматычным мадэлям	ПРАВІЛЬНАСЦЬ МОВЫ – 1) адпаведнасць законам пэўнай мовы, прыгоднасць моўных сродкаў для дакладнага выражэння думкі з мэтай найбольш эфектыўных зносін паміж носьбітамі мовы; 2) адпаведнасць пэўным агульнапрынятым мадэлям граматычнай будовы мовы
6	узаемаадносіны паміж адзінкамі мовы vs маўлення ↳ узаемаадносіны элементаў адзінак мовы vs маўлення	СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫЯ СУВЯЗІ – 1) фармальна-семантычныя ўзаемаадносіны паміж вытворнымі словамі і іх утваральнымі; 2) спалучальнасць словаўтваральных афіксаў з утваральнымі асновамі ці словамі

Паралельная дыстрыбуцыя значэнняў уласціва зоне семантызацыі слоўнікавага артыкула, у якіх значэнні не знаходзяцца ў павелічальна-памяншальных адносінах, а звязаны з рознымі аспектамі адной з’явы (аб’екта) або суадноснымі vs падобнымі vs тоеснымі аспектамі розных з’яў (аб’ектаў). Так, тэрмін *прыдыханне* падаецца ў слоўніку А. Л. Юрэвіча з наступнымі значэннямі: 1) ‘гартанны гук, які ўтвараецца пры дапамозе трэння струменю паветра аб краі збліжаных, але ненапружаных галасавых звязак’; 2) ‘звонкі шчылінны гук у беларускай мове, які пішацца перад пачатковым э’ [6]. Прыведзеныя значэнні з’яўляюцца раўнапраўнымі, паколькі характарызуюць розныя аспекты адпаведных моўных адзінак, г. зн. паміж значэннямі існуюць адносіны паралельнай дыстрыбуцыі.

Як і ў выпадках з пашыральнай або звужальнай дыстрыбуцыяй, мадэлі размеркавання значэнняў адрозніваюцца шматстайнасцю (табліца 4).

Такім чынам, у беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі полісемічныя тэрміны могуць апісвацца шляхам градацыі, лімітацыі, спецыфікацыі, інсертызацыі.

Тэрмінаграфічныя падставы мае градацыя, паколькі лімітацыя, спецыфікацыя і інсертызацыя не характарызуюцца выразнай структураванасцю і ўніверсальнасцю.

Паміж звужальнай і пашыральнай дыстрыбуцыяй варта аддаваць перавагу першай: менавіта яна ў найбольшай ступені дэманструе развіццё значэнняў тэрміна.

Табліца 4 – Паралельная дыстрыбуцыя двухзначных тэрмінаў

№	Мадэль	Ілюстрацыя
1	прадмет vs асоба кампанент адзінкі мовы vs маўлення	АБ’ЕКТ – 1) прадмет або асоба, на якія накіравана дзеянне; 2) дапаўненне
2	фрагмент мовы vs маўлення фрагмент мовы vs маўлення	АГАВОРКА – 1) дадатковая заўвага да вышэйсказанага; 2) памылкова ўжытае выказванне
3	элемент мовы vs маўлення фрагмент мовы vs маўлення	АБЗАЦ – 1) чырвоны радок; 2) частка пісьмовай мовы ад аднаго чырвонага радка да другога
4	адзінка мовы vs маўлення адзінка мовы vs маўлення	АДНАКАРАНЁВЫЯ СЛОВЫ – 1) словы, якія маюць у сваім складзе адзін карань; 2) словы, утвораныя ад таго самага караня
5	сукупнасць адзінак мовы vs маўлення сукупнасць адзінак мовы vs маўлення	АНАМАСТЫКОН – 1) слоўнік або спіс любых уласных імёнаў; 2) рэпертуар уласных імёнаў пэўнага народа ці этнасу ў канкрэтны перыяд
6	здольнасць моўнай адзінкі здольнасць моўнай адзінкі	РЭГУЛЯРНАСЦЬ АФІКСА – 1) здольнасць афікса выкарыстоўвацца, узаўляцца ў складзе розных слоў ці словаформаў; 2) здольнасць афікса спалучацца з вялікай колькасцю слоў ці асноў
7	мова мова	МОВА-КРЫНІЦА – 1) мова, з якой запазычваецца тэа ці іншыя моўныя элементы; 2) мова, з якой робіцца пераклад; мова арыгінала
8	дзеянне дзеянне	ПАВЕЛІЧЭННЕ – 1) наўмыснае павелічэнне ступені якога-небудзь дзеяння, прыметы для дэзінфармацыі слухачоў; 2) узвышэнне аднаго прадмета за кошт другога
9	элемент артэфакта элемент артэфакта	ФІЛІГРАНЬ – 1) выява або літара з тонкага дроту, які напайваецца на дно папяровай формы для атрымання вадзяных знакаў; 2) накладныя металічныя аздобы пераплёту кнігі
10	лінгвістычная тэорыя сістэма прыёмаў	ГРАМАТЫКА ФАРМАЛЬНАЯ – 1) тэорыя, якая вывучае спосабы апісання заканамернасці будовы ўсёй сукупнасці тэкстаў той ці інш. мовы; 2) абстрактны «механізм», які дазваляе з дапамогай аднолькавай працэдуры атрымаваць правільныя тэксты дадзенай мовы разам з апісаннем іх структуры <...>
11	сукупнасць літар вучэбны дапаможнік	АЗБУКА – 1) сукупнасць літар у тым ці іншым пісьме; 2) пачатковы дапаможнік <...>

ЛІТАРАТУРА

1. *Авербух, К.* Современное терминоведение: прописные истины и классические заблуждения / К. Авербух // *Вісник Тэрмінолагічнай камісіі пры МКС.* – 2017. – № 1. – С. 28–32.
2. *Гвоздович, Г. А.* Грамматическая терминология русского и белорусского языков: истоки, структура, функционирование / Г. А. Гвоздович ; под ред. В. И. Ивченкова. – Минск : БГУ, 2008. – 166 с.

REFERENCES

1. *Averbuh, K.* Sovremennoe terminovedenie: propisnye istiny i klassicheskie zabluzhdeniya / K. Averbuh // *Visnik Terminologichnoï komisii pri MKS.* – 2017. – № 1. – S. 28–32.
2. *Gvozdovich, G. A.* Grammaticheskaya terminologiya russkogo i belorusskogo yazykov: istoki, struktura, funkcionirovanie / G. A. Gvozdovich ; pod red. V. I. Ivchenkova. – Minsk : BGU, 2008. – 166 s.

3. *Béjoint, H. Monosemy and dictionary / H. Béjoint // BudaLEX'88 Proceedings : Papers from the 3rd Intern. EURALEX Congress, Budapest, 4–9 September 1988. – Budapest, 1990. – P. 13–26.*
4. *Гапоненка, І. А. Асноўныя тэрміны і паняцці дыялекталогіі / І. А. Гапоненка // Беларуская дыялекталогія : табліцы і схемы, пытанні і заданні : вучэб.-метад. дапам. / І. А. Гапоненка. – Мінск : БДУ, 2020. – С. 164–169.*
5. *Сцяцко, П. У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк ; пад. рэд. М. В. Бірылы, П. У. Сцяцко. – Мінск : Выш. шк., 1990. – 221 с.*
6. *Юрэвіч, А. Л. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / А. Л. Юрэвіч. – Мінск : Выд-ва М-ва выш., сярэдняй спецыяльнай і праф. адукацыі БССР, 1962. – 246 с.*
7. *Мова. Чытанне. Пісьмо / Т. А. Кавальчук [і інш.] // Тлумачальны слоўнік тэрмінаў пачатковага навучання / Т. А. Кавальчук [і інш.] ; пад рэд. І. Р. Кожуха. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2001. – С. 87–167.*
8. *La lexicografía. De la lingüística teórica a la lexicografía práctica / G. Haensch, L. Wolf, S. Ettinger, R. Werner. – Madrid : Ed. Gredos, 1982. – 563 p.*
9. *Слоўнік «Мовазнаўства» : для 2-га выдання «Беларускай Савецкай Энцыклапедыі» : праект для абмеркавання / Беларус. Савец. Энцыкл. імя П. Броўкі ; адк. за вып. В. С. Семянякоў. – Мінск : Беларус. Савец. Энцыкл. імя П. Броўкі, 1984. – 52 с.*
10. *Slovník slovanské lingvistické terminologie = Словарь славянской лингвистической терминологии = Dictionary of Slavonic Linguistic Terminology / věd. red. A. Jedlička. – Praha : Akademia, 1979. – T. 2. – 483 s.*
11. *Słownik terminologii lingwistycznej (białorusko-rosyjsko-polski i polsko-rosyjsko-białoruski) / E. Jurowiec [i inne] ; red. J. F. Nosowicz. – Białystok : Zakład Filologii Wschodniosłowiańskich Filii UW w Białymstoku, 1994. – 161 s.*
12. *Русско-белорусский словарь лингвистических терминов / Л. А. Антанюк [и др.] ; ред. Н. В. Бирилло, П. В. Стецко. – Минск : Наука и техника, 1988. – 141 с.*
13. *Бірыла, М. В. Анамастычная тэрміналогія / М. В. Бірыла // Тэрміналагічны зборнік "87–88 / АН БССР, Рэсп. тэрміналагічная камісія, Ін-т мовазнаўства ; рэд. Л. А. Антанюк, М. В. Бірыла, А. І. Жураўскі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – С. 25–40.*
14. *Паўлоўская, Н. Ю. Слоўнік тэрмінаў / Н. Ю. Паўлоўская // Катэгорыя мадальнасці ў сучаснай беларускай мове : манagr. / Н. Ю. Паўлоўская. – Мінск : МДПУ, 2001. – С. 181–184.*
15. *Рагаўцоў, В. І. Слоўнік выбраных лінгвістычных тэрмінаў / В. І. Рагаўцоў // Метадалогія лінгвістычных даследаванняў / В. І. Рагаўцоў. – Магілёў : МДУ, 2013. – С. 61–77.*
16. *Слоўнік па мовазнаўстве : праект для абмеркавання / АН БССР, Беларус. Савец. Энцыкл. ; адк. за вып. М. П. Лобан. – Мінск : Беларус. Савец. Энцыкл., 1967. – 44 с.*
17. *Абабурка, М. В. Тэрміналагічны слоўнік / М. В. Абабурка // Рознастыльовыя тэксты і іх аналіз : вучэб.-метад. дапам. / М. В. Абабурка. – Магілёў : МДУ, 2010. – С. 190–208.*
18. *Казімірская, Т. А. Слоўнік рытарычных тэрмінаў / Т. А. Казімірская. – Магілёў : МДУ, 2012. – 31 с.*
19. *Абабурка, М. В. Лінгвастылістычныя і тэксталагічныя тэрміны : слоўн.-давед. / М. В. Абабурка. – Магілёў : МДУ, 2011. – 79 с.*
3. *Béjoint, H. Monosemy and dictionary / H. Béjoint // BudaLEX'88 Proceedings : Papers from the 3rd Intern. EURALEX Congress, Budapest, 4–9 September 1988. – Budapest, 1990. – P. 13–26.*
4. *Gaponenka, I. A. Asnoŭnyya terminy i panyacci dyalektalogii / I. A. Gaponenka // Belaruskaya dyalektalogiya : tablicy i skhemy, pytanni i zadanni : vucheb.-metad. dapam. / I. A. Gaponenka. – Minsk : BDU, 2020. – S. 164–169.*
5. *Scyacko, P. U. Sloŭnik lingvistychnyh terminaŭ / P. U. Scyacko, M. F. Gulicki, L. A. Antanyuk ; pad. red. M. V. Biryly, P. U. Scyacko. – Minsk : Vysh. shk., 1990. – 221 s.*
6. *Yurevich, A. L. Sloŭnik lingvistychnyh terminaŭ / A. L. Yurevich. – Minsk : Vyd-va M-va vysh., syarednyaj spetsyjal'naj i prof. adukacyi BSSR, 1962. – 246 s.*
7. *Mova. Chytanne. Pis'mo / T. A. Kaval'chuk [i insh.] // Tlumachal'ny sloŭnik terminaŭ pachatkovaga navuchannya / T. A. Kaval'chuk [i insh.] ; pad red. I. R. Kozhuha. – Minsk : Belarus. encykl., 2001. – S. 87–167.*
8. *La lexicografía. De la lingüística teórica a la lexicografía práctica / G. Haensch, L. Wolf, S. Ettinger, R. Werner. – Madrid : Ed. Gredos, 1982. – 563 p.*
9. *Sloŭnik «Movaznaŭstva» : dlya 2-ga vydannya «Belaruskaj Saveckaj Encyklapedyi» : praekt dlya abmerkavannya / Belarus. Savec. Encykl. imya P. Broŭki ; adk. za vyp. V. S. Semenyakoŭ. – Minsk : Belarus. Savec. Encykl. imya P. Broŭki, 1984. – 52 s.*
10. *Slovník slovanské lingvistické terminologie = Slovar' slavyanskoi lingvisticheskoj terminologii = Dictionary of Slavonic Linguistic Terminology / věd. red. A. Jedlička. – Praha : Akademia, 1979. – T. 2. – 483 s.*
11. *Słownik terminologii lingwistycznej (białorusko-rosyjsko-polski i polsko-rosyjsko-białoruski) / E. Jurowiec [i inne] ; red. J. F. Nosowicz. – Białystok : Zakład Filologii Wschodniosłowiańskich Filii UW w Białymstoku, 1994. – 161 s.*
12. *Russko-belorusskij slovar' lingvisticheskikh terminov / L. A. Antanyuk [i dr.] ; red. N. V. Birillo, P. V. Stecko. – Minsk : Nauka i tekhnika, 1988. – 141 s.*
13. *Biryly, M. V. Anamastychnaya terminalogiya / M. V. Biryly // Terminalagichny zbornik "87–88 / AN BSSR, Resp. terminalagichnaya kamisiya, In-t movaznaŭstva ; red. L. A. Antanyuk, M. V. Biryly, A. I. Zhuraŭski. – Minsk : Navuka i tekhnika, 1993. – S. 25–40.*
14. *Paŭloŭskaya, N. Yu. Sloŭnik terminaŭ / N. Yu. Paŭloŭskaya // Kategoryya madal'nasci ŭ suchasnaj belaruskaj move : managr. / N. Yu. Paŭloŭskaya. – Minsk : MDLU, 2001. – S. 181–184.*
15. *Ragaŭcoŭ, V. I. Sloŭnik vybranyh lingvistychnyh terminaŭ / V. I. Ragaŭcoŭ // Metadalogiya lingvistychnyh dasledavannyaŭ / V. I. Ragaŭcoŭ. – Magilyoŭ : MDU, 2013. – S. 61–77.*
16. *Sloŭnik pa movaznaŭstve : praekt dlya abmerkavannya / AN BSSR, Belarus. Savec. Encykl. ; adk. za vyp. M. P. Loban. – Minsk : Belarus. Savec. Encykl., 1967. – 44 s.*
17. *Ababurka, M. V. Terminalagichny sloŭnik / M. V. Ababurka // Roznastylyovyya teksty i ih analiz : vucheb.-metad. dapam. / M. V. Ababurka. – Magilyoŭ : MDU, 2010. – S. 190–208.*
18. *Kazimirskaya, T. A. Sloŭnik rytarychnykh terminaŭ / T. A. Kazimirskaya. – Magilyoŭ : MDU, 2012. – 31 s.*
19. *Ababurka, M. V. Lingvastylystychnyya i tekstalagichnyya terminy : sloŭn.-daved. / M. V. Ababurka. – Magilyoŭ : MDU, 2011. – 79 s.*